

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УЧАСТІ НАРОДУ У ЗДІЙСНЕННІ ПРАВОСУДДЯ

Н. КАРПОВ,

професор кафедри кримінального процесу Національної академії внутрішніх справ (м. Київ), доктор юридичних наук, доцент

В. ЩЕРБА,

ад'юнкт кафедри кримінального процесу Національної академії внутрішніх справ (м. Київ)

SUMMARY

The forms of providing community participation in executing criminal justice and also criminal procedure of jury trial in Ukraine are examined in the article.

* * *

У статті розглядаються форми забезпечення участі громадськості в здійсненні правосуддя, а також процесуальні основи суду присяжних в Україні.

* * *

В статье рассматриваются формы обеспечения народа в осуществлении правосудия, а также процессуальные основы суда присяжных в Украине.

Відповідно до ч.4 ст.124, ч.1 ст.127, ч.2 ст.129 Конституції України, народ безпосередньо бере участь у здійсненні правосуддя через народних засідателів і присяжних. Участь народу у здійсненні правосуддя - це один із принципів кримінального судочинства, зміст якого вже досліджувався у працях таких науковців, як В.П. Бахін, В.Д. Бринцев, С.О. Іваницький, Н.С. Карпов, Є.Д. Лук'янчиков, В.Т. Малярченко, М.М. Михеєнко, А.В. Молдован, В.Т. Нор, Л.Д. Удалова, В.П. Шибіко В.І. Шишкін та ін. Однак з прийняттям 7 липня 2010 р. Закону України "Про судоустрій і статус суддів" (1) (далі – Закон) та внесенням у зв'язку з цим змін та доповнень до Кримінально-процесуального кодексу України (далі - КПК) виникли деякі правові та організаційні проблеми, пов'язані з реалізацією цього принципу, розгляд яких і є метою цієї статті.

258, 348, 379, 400, 404, 438, 439, 442, і 443 Кримінального кодексу України). Згідно з ч.3 ст.17 КПК такі справи розглядаються у суді першої інстанції у складі двох суддів і трьох народних засідателів (2).

Разом з тим змінилася підсудність кримінальних справ. До внесення змін до КПК вказані справи були підсудні апеляційному суду Автономної Республіки Крим, апеляційним судам областей, міст Києва і Севастополя (п.2 ч.1 ст.34), Військовим судам регіонів, Військово-Морських Сил як судам першої інстанції (п.3 ч.2 ст.36). З внесенням змін до КПК статті 34 та 36 були виключені, а в ст.33 КПК визначено, що усі кримінальні справи розглядаються районними, районними у містах, міськими та

Відповідно до ч.1 ст.57 Закону народним засідателем є громадянин України, який у випадках, визначених процесуальним законом, вирішує справи у складі суду разом із суддею, забезпечуючи згідно з Конституцією України безпосередню участь народу у здійсненні правосуддя. Процесуальний закон

у цій частині дещо змінився. Як до внесення 7 липня 2010р. змін до КПК, так і зараз народні засідателі беруть участь у здійсненні правосуддя тільки при розгляді кримінальних справ про злочини, за які законом передбачена можливість призначення покарання у виді довічного позбавлення волі (ст.ст. 112, 115,

міськрайонними судами. Отже, кримінальні справи про злочини, за які законом передбачена можливість призначення покарання у виді довічного позбавлення волі тепер розглядаються у цих судах.

Потрібно звернути увагу на редакційну неточність ч.1 ст.57 Закону, у якій зазначено, що народний засідатель "... у випадках, визначеним процесуальним законом, вирішує справи у складі суду разом із суддею...". Якщо виходити із буквального тлумачення цієї норми, то може скластися враження, що народний засідатель разом із суддею розглядають кримінальні справи. Однак такий висновок не узгоджується з ч.3 ст.17 КПК, яка визначає склад судової колегії. Більш правильно, на наш погляд, була викладена ч.1 ст.65 Закону від 7 лютого 2002р. "Про судоустрій України", який втратив чинність. У ній йшлося про те, що народними засідателями є громадяни України, які у випадках, визначених процесуальним законом, вирішують у складі суду справи разом з професійними судьями, забезпечуючи згідно з Конституцією України безпосередню участь народу у здійсненні правосуддя. Вважаємо, що саме в такій редакції слід викласти ч.1 ст.57 діючого Закону.

У ч.2 ст.57 Закону визначено, що народні засідателі виконують обов'язки, визначені пунктами 1-5 ч.4 ст.54 цього Закону. Це означає, що народний засідатель як суддя зобов'язаний: 1) своєчасно, справедливо та безсторонньо розглядати і вирішувати судові справи відповідно до закону з дотриманням засад і правил судочинства; 2) дотримуватися правил суддівської етики; 3) виявляти повагу до учасників процесу; 4) додержуватися присяги судді; 5) не розголошувати відомості, які становлять таємницю, що охороняється законом, в тому числі і таємницю нарадчої кімнати і закритого судового засідання.

По змісту обов'язку, передбаченого п.4 ч.4 ст.54 Закону, виникає запитання, як народний засідатель має виконувати обов'язок додержуватися присяги судді, якщо він її не складає. Виходячи зі змісту ст.55 Закону, ч.1 ст.128 Конституції України можна стверджувати, що присягу приймає тільки особа, яка вперше призначена Президентом України на посаду професійного судді. Таким чином, потрібно або виключити з ч.2 ст.57 Закону посилання на виконання народним засідателем обов'язку, визначеного п.4 ч.4 ст.54 цього Закону, або передбачити складання ним присяги судді.

Вважаємо, що народні засідателі як і професійні судді, повинні приймати відповідну присягу. За радянських часів це питання регулювалося Указом Президії Верховної Ради Української РСР від 15 грудня 1989 р. "Про присягу суддів і народних засідателів судів Української РСР", яким було передбачено принесення народними засідателями судів УРСР присяги не пізніше одного місяця з дня обрання. Присяга приносилася в урочистій обстановці в індивідуальному порядку шляхом виголошення її тексту кожним народним засідателем.

Відповідно до ч.1 ст.59 Закону народним засідателем може бути громадянин України, який досяг тридцятирічного віку і постійно проживає на території, на яку поширюється юрисдикція відповідного суду. У порівнянні з раніше діючим законодавством мінімальний віковий ценз підвищений на п'ять років. На наш погляд, встановлення вікового критерію у 25 років є більш виправданим, зважаючи на вікові вимоги, які пред'являються до професійного судді. Відповідно до ч.3 ст.127 Конституції України, ч.1 ст. 64 Закону, на посаду судді може бути рекомендований громадянин України, не молодший двадцяти п'яти років.

У ч.2 ст.59 Закону визначено,

що не підлягають включенню до списків народних засідателів громадяни: 1) визнані судом обмежено дієздатними або недієздатними; 2) які мають хронічні психічні чи інші захворювання, що перешкоджають виконанню обов'язків народного засідателя; 3) які мають не зняту чи не погашену судимість; 4) народні депутати України, члени Кабінету Міністрів України, судді, прокурори, працівники органів внутрішніх справ та інших правоохоронних органів, військовослужбовці, працівники апаратів судів, інші державні службовці, адвокати, нотаріуси; 5) громадяни, які досягли шістдесяти п'яти років; 6) особи, які не володіють державною мовою.

Розглянемо деякі із наведених положень, до яких є зауваження. Так, виникає питання, що це за "інші захворювання, що перешкоджають виконанню обов'язків народного засідателя", про які йдеться у п.2 ч.2 ст.59 Закону. Перелік таких захворювань дотепер невизначений, а тому за його відсутності хвора особа не має правових перешкод для участі здійсненні кримінального судочинства. Тому це питання потребує нормативної регламентації.

У п.3 ч.2 ст.59 Закону визначено, що не підлягають включенню до списків народних засі-

дателів громадяни, які мають не зняту чи не погашену судимість. Дієвість цього обмеження є сумнівною. Захист інтересів судочинства вимагає, щоб до участі у здійсненні правосуддя не допускалися особи, які мають кримінальне минуле."Навіть за умови погашення чи зняття судимості в осіб, які, наприклад, побували в місцях позбавлення волі, на тривалий час (якщо не назавжди) залишається, - як вірно відмічає С.О.Іваницький, - негативне ставлення до правоохоронних органів, через що від них важко чекати неупередженої оцінки діяльності органів досудового слідства, прокуратури, прийняття об'єктивного рішення у справі" (3, С. 75). Нами поділяється його пропозиція встановити заборону виконання обов'язків народного засідателя особами, які раніше засуджувались за вчинення злочину, за винятком реабілітованих (4).

Вважаємо, що не повинні включатися до списку народних засідателів також особи, що були притягнуті як обвинувачені, а потім звільненні від кримінальної відповідальності. Як роз'яснив Пленум Верховного Суду України у постанові №12 від 23 грудня 2005р. "Про практику застосування судами України законодавства про звільнення особи від кримінальної відпові-

дальності", таке звільнення – це відмова держави від застосування щодо особи, котра вчинила злочин, установлених законом обмежень певних прав і свобод шляхом закриття кримінальної справи, яке здійснює суд у випадках, передбачених КПК, у порядку, встановленому КПК. Закриття кримінальної справи зі звільненням від кримінальної відповідальності можливе лише в разі вчинення особою суспільно небезпечного діяння, яке містить склад злочину, передбаченого КК, та за наявності визначених у законі правових підстав, вичерпний перелік яких наведено у ч.1 ст.44 КК, а саме: у випадках, передбачених цим Кодексом, а також на підставі закону України про амністію чи акта помилування (5, С. 362). Отже, від кримінальної відповідальності звільняється особа, винна у вчиненні злочину, а тому вона не може мати права судити інших. Враховуючи викладене, пропонуємо доповнити п.3 ч.2 ст.59 Закону положенням, що не підлягають включенню до списку народних засідателів особи, звільненні від кримінальної відповідальності.

У зв'язку з розглядом даного питання не можна не звернути увагу на вимоги, які пред'являються до кандидатів на посаду професійного судді.

У п.3 ч.2 ст.64 Закону зазначено, що не можуть бути рекомендовані на посаду судді громадяни, які мають не зняту чи не погашену судимість. Враховуючи вищевикладене зауваження щодо аналогічного обмеження відносно народного засідателя, пропонуємо визначити у ч.2 ст.64 Закону, що не можуть бути рекомендовані на посаду судді громадяни, які раніше були засудженні, притягувались до кримінальної відповідальності, за винятком реабілітованих.

У ч.59 Закону не міститься обмежень щодо включення до списку народних засідателів громадян, щодо яких провадиться досудове розслідування чи судовий розгляд кримінальної справи. З таким правовим регулюванням погодитися не можна. Цілком логічним є те, щоб до здійснення правосуддя не допускалися особи, які мають кримінально-процесуальний статус підозрюваного, обвинуваченого, підсудного. До речі, у п.3 ст.66 Закону від 7 лютого 2002р. “Про судоустрій України”, який втратив чинність, було вказано, що не підлягають включенню до списків народних засідателів громадяни, щодо яких провадиться дізнання, досудове слідство чи судовий розгляд кримінальної справи. Вважаємо, що аналогічною нормою

потрібно доповнити і діючий Закон.

У п.4 ч.2 ст.59 Закону вказано, що не підлягають включенню до списків народних засідателів працівники органів внутрішніх справ та інших правоохоронних органів. Проте, нормативна невизначеність поняття “правоохоронні органи” може привести до колізій і непорозумінь при застосуванні цієї норми.

Як показує аналіз законодавства, поняття “правоохоронні органи” надто нечітко, суперечливо і непослідовно визначено у різних законах, які так чи інакше стосуються діяльності цих органів. Наприклад, у ст.1 Закону від 19 червня 2003р. “Про демократичний цивільний контроль над Воєнною організацією і правоохоронними органами держави” визначено, що правоохоронні органи – це державні органи, які відповідно до законодавства здійснюють правозастосовні або правоохоронні органи. Найбільш повно перелік таких органів наведений у абзаці 1 ч.1 ст.2 Закону від 23 грудня 1993р. “Про державний захист працівників суду та правоохоронних органів”. У цій нормі зазначено, що правоохоронні органи – це органи прокуратури, внутрішніх справ, митні органи, органи охорони державного кордону, органи державної податкової

служби, органи і установи виконання покарань, державної контрольно-ревізійної служби, рибоохорони, державної лісової охорони, інші органи, які здійснюють правозастосовні або правоохоронні функції. Як видно, перелік правоохоронних органів не є вичерпним. Крім того, чинне законодавство не містить визначення таких понять як “правоохоронні функції” і правозастосовні функції”. При цьому слід зазначити, що немає жодного державного органу, який би у своїй діяльності не застосовував правові норми, тобто не виконував правозастосовні функції.

Невирішеність даної проблеми може потягти за собою негативні правові наслідки, пов’язані з незаконним визначенням складу судової колегії, зі скасуванням вироку суду через те, що він був постановлений незаконним складом суду. Для усунення таких наслідків потрібно у законодавстві навести вичерпний перелік правоохоронних органів.

Виходячи зі змісту п.5 ч.2 ст.59 Закону можна прийти до висновку, що до списку народних засідателів підлягають включенню особи до досягнення ними шістдесяти п’яти років. Нами поділяється висловлена у юридичній літературі думка, що макси-

мальний вік народного засідателя “...повинен узгоджуватись з трудовим та пенсійним законодавством, оскільки неможливо примусити працювати в суді особу, яка досягла пенсійного віку або має інвалідність, що дає право не працювати” (6, С. 494).

У п.6 ч.2 ст.59 Закону зазначено, що не підлягають включенню до списків народних засідателів особи, які не володіють державною мовою. Це положення обумовлено дією ст.10 Конституції України, відповідно до якої державною мовою в Україні є українська мова. Рішенням Конституційного Суду України від 14 грудня 1999р. визнано, що під положенням Конституції, за яким “державною мовою в Україні є українська мова”, слід розуміти, що ця мова як державна є обов’язковим засобом спілкування на всій території України при здійсненні повноважень органами державної влади та місцевого самоврядування (мова актів, роботи, діловодства, документації тощо), а також в інших публічних сферах суспільного життя, які визначаються законом.

Таким чином, положення Конституції України зобов’язують застосовувати українську мову як мову офіційного спілкування посадових і службових осіб при виконанні ними службових

обов’язків, у діловодстві органів державної влади. Це свідчить про те, що й судочинство в державі повинно провадитися українською мовою (7. С. 40). Саме тому народний засідатель, як суддя, зобов’язаний нею володіти. Однак значною проблемою при застосуванні правила п.6 ч.2 ст.59 Закону є відсутність тлумачення “особи, які не володіють державною мовою” та нормативів того, як визначити, володіє чи не володіє народний засідатель українською мовою. При застосуванні цього правила потрібно мати чіткі уявлення про те, наскільки необхідно володіти або допустимо не володіти державною мовою, хто і коли повинен визначати факт не володіння нею кандидатом у народні засідателі.

На наш погляд, якщо до народних засідателів пред’являти вимогу про обов’язкове володіння державною мовою, то до списку засідателів потрібно включати тільки філологів – фахівців з української мови. До такого висновку можна прийти, ознайомившись з Новим тлумачним словником української мови, де термін “володіти”, крім іншого, означає, “мати певну обдарованість, відзначатися чимось” з-посеред інших людей (голосом, знаннями; володіти пером, майстерно викладаючи

на папері свої думки, тощо) (8, С. 512). “Тобто володіти мовою – це означає, - як вірно відмічає В.Т.Маляренко, - бездоганно говорити нею, писати, бути обізнаним зі всіма її правилами й нюансами, мати великий словарний запас, знати спеціальну термінологію тощо. Крім фахівців, що мають відповідну освіту з питань мови, для яких її знання є професійним обов’язком, пересічний громадянин навряд чи може сказати, що він на зазначеному рівні володіє певною мовою, а враховуючи те, що навіть державна еліта розмовляє на “суржику”, найімовірніше, він лише розуміє її” (9, С. 42).

За Новий тлумачним словником української мови, поняття “розуміти мову” означає “правильно сприймати сказане, написане, уміння говорити мовою” (10, С. 96). Отже, між поняттями “розуміти мову” та “володіти мовою” є суттєва різниця. З цього і потрібно виходити, визначаючи мовні вимоги, які пред’являються до народного засідателя. Враховуючи викладене, пропонуємо уточнити ч.2 ст.59 Закону, визначивши, що не підлягають включенню до списків народних засідателів особи, які не розуміють державну мову.

Деякими науковцями висловлена слушна думка про доцільність введення освітнього

цензу для народних засідателів. Пропонується формувати списки засідателів із числа осіб, які отримали загальну середню освіту (11. С. 38), не нижче середньої спеціальної (12. С. 76), середньо спеціальну або вищу освіту (13, С. 12), мають, як правило, юридичну освіту (14. С. 41), які мають науковий ступень кандидата юридичних наук (15. С. 350).

На наш погляд, освітній ценз для народних засідателів слід встановити, виходячи зі змісту ч.1 ст.53 Конституції України, відповідно до якої повна загальна середня освіта є обов'язковою. У зв'язку з цим пропонуємо доповнити ч.2 ст.59 Закону положенням, що не підлягають включенню до списків народних засідателів, які не отримали повної загальної середньої освіти.

Необхідною умовою забезпечення законного складу суду є дотримання встановленого порядку залучення народних засідателів до виконання обов'язків у суді. Відповідно до ст.61 Закону, суд залучає народних засідателів до здійснення правосуддя у порядку черговості на строк не більше одного місяця на рік, крім випадків, коли продовження цього строку зумовлено необхідністю закінчити розгляд справи, розпочатій за

їхньої участі. Письмове запрошення для участі у здійсненні правосуддя надсилається судом народному засідателю не пізніше ніж за сім днів до початку судового засідання. У запрошенні зазначаються права та обов'язки народного засідателя, перелік вимог до народних засідателів, а також підстави для увільнення їх від виконання обов'язків. Одночасно із запрошенням надсилається письмове повідомлення для роботодавця про залучення особи як народного засідателя. Роботодавець зобов'язаний звільнити народного засідателя від роботи на час виконання ним обов'язків зі здійснення правосуддя. Відмова у звільненні від роботи вважається неповагою до суду. народний засідатель зобов'язаний вчасно з'явитися на запрошення суду для участі в судовому засіданні. Неявка без поважних причин у судове засідання вважається неповагою до суду.

Отже, залучення народних засідателів до здійснення правосуддя здійснює суд у порядку черговості. З метою дотримання такого порядку слід ч.1 ст.61 Закону доповнити положенням, що черговість залучення народних засідателів до виконання обов'язків у суді має визначати автоматизована система документообігу суду, функціону-

вання якої у судах передбачено ст.15 Закону, ст.16-2 КПК. Така система повинна забезпечувати не тільки об'єктивний та неупереджений розподіл справ між професійними суддями з дотриманням принципів черговості та однакової кількості справ для кожного судді. Вона має визначати і черговість залучення народних засідателів до здійснення правосуддя.

Гарантії прав народних засідателів визначені у ст.62 Закону. Відповідно до ч.1 цієї статті народним засідателям за час виконання ними обов'язків у суді виплачується винагорода в розмірі їх середньомісячного заробітку чи пенсії, але не менше прожиткового мінімуму для працездатної особи. Їм відшкодовуються витрати на проїзд і наймання житла, а також виплачуються добові. Зазначені виплати здійснюються територіальними управліннями Державної судової адміністрації України за рахунок коштів Державного бюджету України. Вказану норму доцільно доповнити положенням, що зазначені виплати здійснюються у порядку, передбаченому Кабінетом Міністрів України, оскільки саме постановою уряду від 11 жовтня 2002р. №1506 затверджений Порядок виплати винагороди та відшкодування витрат на проїзд

і наймання житла, виплати добових народним засідателям і присяжним (16).

Важливим елементом правових гарантій діяльності народних засідателів є властиві правовому статусу судді гарантії незалежності та недоторканності (ч.3 ст.62, ст.ст.47, 48 Закону), які поширюються на народних засідателів на час виконання ними обов'язків зі здійснення правосуддя. Законодавче положення про те, що на народних засідателів поширюються ці гарантії “на час виконання ними обов'язків зі здійснення правосуддя”, вимагає уточнення часових меж даного періоду. Межами цього періоду є стадія судового розгляду справи по суті, яка складається з таких частин – підготовчої, судового слідства, дебатів, останнього слова підсудного, постановлення та проголошення вироку.

Народні засідателі у своїй діяльності щодо здійснення правосуддя є незалежними від будь-якого незаконного впливу, тиску або втручання. Вони не зобов'язані давати жодних пояснень щодо суті справ, які перебувають у його провадженні, крім випадків, установлених законом. Незалежність народних засідателів забезпечується встановленим законом порядком їх добору, порядком здій-

снення судочинства, таємницею ухвалення судового рішення, визначеними законом засобами забезпечення особистої безпеки тощо.

Народний засідатель не може бути без згоди Верховної Ради України затриманий чи заарештований до винесення судом обвинувального вироку. Такий порядок визначається главою 35 Закону від 10 лютого 2010р. “Про Регламент Верховної Ради України”. Подання про надання згоди на затримання чи арешт народного засідателя має ініціюватися відповідно органами досудового слідства і судовими органами. При цьому щодо кожного виду заходу процесуального примусу подається окреме подання, яке повинно бути підтримано і внесено до Верховної Ради України Головою Верховного Суду України.

Кримінальна справа щодо народного засідателя може бути порушена лише Генеральним прокурором України або його заступником. Проникнення в його житло або інше володіння чи його службове приміщення, особистий чи службовий транспорт, проведення там огляду, обшуку чи виїмки, прослуховування його телефонних розмов, особистий обшук засідателя, а так само огляд, виїмка його кореспонденції, речей і докумен-

тів можуть провадитися лише за судовим рішенням.

Відповідно до ст.ст.124, 127, 129 Конституції України, ч.2 ст.1 Закону судову владу, крім народних засідателів, реалізують у визначених законом випадках і присяжні шляхом здійснення правосуддя в рамках відповідних судових процедур.

Категорії справ, до розгляду яких залучатимуться присяжні, кримінально-процесуальним законом поки що не визначені. У ст.428 проекту КПК України (реєстраційний №1233 від 13 грудня 2007г.) передбачено, що судом присяжних розглядатимуться кримінальні справи про злочини, за вчинення яких кримінальним законом передбачено можливість призначення покарання у вигляді довічного позбавлення волі, якщо обвинувачений заявив клопотання про розгляд справи таким судом. У проекті КПК України Національної комісії зі зміцнення демократії та утвердження верховенства права значно розширений злочинів, кримінальні справи про які мають розглядатися судом присяжних. У ч.3 ст.400 проекту КПК зазначено, що суду присяжних підсудні кримінальні провадження щодо тяжких і особливо тяжких злочинів.

Незалежно від того, який

проект КПК буде прийнятий, у судовій практиці виникнуть проблеми, пов'язані із організаційно - правовим забезпеченням участі присяжних у здійсненні правосуддя. Пояснюється це тим, що у ч.1 ст.437 проекту КПК №1233 визначено, що до списку осіб, які можуть бути викликані до суду в якості присяжних, залучаються громадяни України, які відповідають вимогам, установленим Законом України "Про судоустрій України" (17). У ч.1 ст.401 проекту КПК Національної комісії зі зміцнення демократії та утвердження верховенства права також вказано, що суд складає список громадян, які можуть бути викликані до суду як присяжні, відповідно до Закону "Про судоустрій України" (18). Однак цей Закон від 7 лютого 2002р. втратив чинність у зв'язку з прийняттям 7 липня 2010р. нового Закону "Про судоустрій та статус суддів". Тому потрібно у проектах КПК змінити назву Закону. Однак цього явно недостатньо.

Справа у тому, що у наведеному Законі не врегульовані організаційно-правові питання відбору присяжних для участі у здійсненні кримінального судочинства. У ст.63 цього Закону тільки вказано, що присяжними визнаються громадяни України, які у випадках, передбачених

процесуальним законом, залучаються до здійснення правосуддя, забезпечуючи згідно з Конституцією України безпосередню участь народу у здійсненні правосуддя. У Законі немає відповіді на наступні питання: 1) який порядок формування списку присяжних; 2) які вимоги пред'являються до присяжного; 3) які підстави і порядок звільнення присяжного від виконання обов'язків; 4) який порядок залучення присяжних до виконання обов'язків судді; 5) які гарантії прав присяжних. У Законі навіть не визначений мінімальний вік присяжного.

Тому, з урахуванням положень, які раніше містилися у ст.ст.68-72 Закону від 7 лютого 2002р."Про судоустрій України", висловимо пропозиції про внесення до діючого Закону відповідних змін та доповнень.

У ч.1 ст.427 проекту КПК визначено, що суди присяжних діють у апеляційних судах областей, міст Києва та Севастополя, Апеляційному суді Автономної Республіки Крим. Якщо у майбутньому суди присяжних діятимуть саме у цих судах, то ст.63 Закону слід доповнити частинами 2-5 у такій редакції:

" Суд присяжних утворюється для розгляду по першій інстанції судових справ, визначених процесуальним законом.

Список присяжних за поданням голови апеляційного суду формується на підставі списків виборців комісією, склад якої затверджується відповідно Головою Верховної Ради Республіки Крим, головою обласної ради,Київським та Севастопольським міськими головами. До складу комісії повинні входити уповноважені представники суду, органів юстиції та відповідної ради. До списків присяжним включаються громадяни, які постійно проживають на території відповідної області тощо і відповідають вимогам статті 63-1 цього Закону. Список присяжних затверджується рішенням відповідної ради.

Список присяжних затверджується не пізніше одного місяця з дня одержання подання голови суду і в той же строк надсилається до суду, а також публікуються в друкованих засобах масової інформації відповідної місцевої ради.

Списки присяжних затверджується строком на чотири роки і переглядаються кожних два роки".

Можливий і інший порядок формування списку присяжних. Це залежить від того, як у подальшому у кримінально-процесуальному законі визначатиметься підсудність кримінальних справ. Як вже зазна-

чалось, у зв'язку з прийняттям Закону були внесені зміни КПК. Тепер, відповідно до ст.33 КПК, усі кримінальні справи розглядаються по першій інстанції районними, районними у містах, міськими та міськрайонними судами. Якщо і після прийняття нового КПК залишиться цей порядок визначення підсудності кримінальних справ, то потрібно у Законі визначити порядок формування списку присяжних для розгляду по першій інстанції кримінальних справ саме цими судами.

Нам уявляється прийнятним наступний порядок. Список присяжних за поданням голови місцевого суду має формуватися на підставі списку виборців комісією, склад якої слід затверджувати голові місцевої ради. До складу комісії повинні входити уповноважені представники місцевого суду, органів районного (місцевого) управління юстиції та відповідної ради. До списку присяжних слід включати громадян, які постійно проживають на території відповідного району, міста і відповідають вимогам, встановленим цим Законом.

Також Закон потрібно доповнити статтею 63-1, у якій мають визначатися вимоги до присяжних. Пропонуємо викласти її у такій редакції:

“Присяжним може бути громадянин України, який досяг 30-річного віку. Не можуть бути присяжними особи, зазначені в частині другій статті 59 цього Закону. Одна й та сама особа не може бути одночасно включена до списку народних засідателів і списку присяжних. Особа, включена до списку присяжних, зобов'язана повідомити голову відповідного суду про обставини, що виключають можливість її участі у здійсненні правосуддя”.

Крім того, Закон слід обов'язково доповнити статтею 63-2, у якій необхідно визначити підстави і порядок звільнення від виконання обов'язків присяжного. Пропонуємо викласти її у наступній редакції: “Підлягають звільненню від виконання обов'язків народного засідателя за розпорядженням голови суду на їх прохання особи, зазначені в частині другій статті 60 цього Закону.

Особи, зазначені в частині першій цієї статті, повинні подати заяву про звільнення від виконання обов'язків присяжного у конкретній справі до залучення їх для виконання цих обов'язків”.

Доцільно у Законі передбачити і інші обставини, які вимагають обов'язкового звільнення присяжного від виконання обов'язків у відповідній кримі-

нальній справі в разі, коли його об'єктивність викликає обґрунтований сумнів внаслідок вчиненого на цю особу незаконного впливу; наявності у неї упередженості; знання нею обставин з процесуальних джерел (19, С. 58-62).

Важливо у Законі визначити і порядок залучення присяжних до виконання обов'язків у суді, а тому пропонуємо доповнити його статтею 63-3 та викласти її у такій редакції: “Присяжні залучаються до здійснення правосуддя в порядку черговості на строк не більше одного місяця на рік, крім випадків, коли продовження цього строку зумовлено необхідністю закінчити розгляд справи, розпочатої за їх участі.

Письмове запрошення для участі у здійсненні правосуддя має бути надіслано судом присяжному не пізніше ніж за два тижні до початку судового засідання. У запрошенні зазначаються права та обов'язки присяжного, перелік вимог щодо присяжного, а також підстави для звільнення його від виконання вказаних обов'язків.

Суд, який запрошує присяжного, повинен письмово повідомити про це керівництво підприємства, установи, організації за місцем його роботи не пізніше як у двотижневий строк до почат-

ку судового засідання. Керівник підприємства, установи, організації, незалежно від форми власності, зобов'язаний звільнити присяжного від роботи на час виконання ним обов'язків у суді. Відмова у звільненні від роботи вважається неповагою до суду і тягне передбачену законом відповідальність винних посадових осіб.

Присяжний зобов'язаний вчасно з'явитися за запрошенням суду для участі в судовому засіданні. Неявка без поважних причин у судове засідання вважається неповагою до суду. Порядок відбору присяжних для розгляду справи, порядок принесення ними присяги та її зміст визначаються процесуальним законом”.

Завершуючи розгляд питання про участь народу у здійсненні правосуддя, потрібно акцентувати увагу на те, що у парламенті зареєстрований законопроект № 7154, яким пропонується внести зміни до ст.17 КПК з метою ліквідувати інститут народних засідателів (20). Встановлено, що кримінальні справи про злочини, за які законом передбачена можливість призначення покарання у виді довічного позбавлення волі, мають розглядатися у суді першої інстанції колегіально судом у складі трьох суддів незалежно від наявності

клопотання підсудного про такий розгляд.

Вважаємо недоцільним скасування цього інституту в системі кримінального судочинства з наступних міркувань. По-перше, обсяг кримінальних справ, які розглядаються за участю народних засідателів, є обмеженим. По-друге, наявність у судовій колегії разом з народними засідателями професійних суддів виключає зниження якості їх розгляду. По-третє, участь народних засідателів у розгляді кримінальних справ вносить певний громадський контроль за здійсненням правосуддя у кримінальних справах про особливо тяжкі злочини. Основне зауваження до зазначеного законопроекту полягає у тому, що неможливо шляхом внесення змін до ст.17 КПК скасувати інститут народних засідателів. Пояснюється це тим, що у ч.4 ст.124 Конституції України визнано, що народ безпосередньо бере участь у здійсненні правосуддя через народних засідателів. Таким чином, скасування цього інституту можливе тільки через внесення змін до Основного Закону.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Закон України “Про судочистрий і статус суддів”: чинне за-

конодавство зі змінами та допов. станом на 4 серпня 2010р.: (офіц. текст). – К.: ПАЛИВОДА А.В., 2010. -172с.

2. Про присягу суддів і народних засідателів судів Української РСР: Указ Президії Верховної Ради Української РСР від 15 грудня 1989р.// Відомості Верховної Ради Української РСР.- 1989.-№52. – Ст.692.

3. Іваницький С.О.Формування складу народних засідателів у судовій системі України. Луганськ: РВВ ЛДУВС, 2007. С.75.

4. Там само С.75.

5. Постанови Пленуму Верховного Суду України в кримінальних справах.-К.: ПАЛИВОДА А.В., 2010.- С.362.

6. Маляренко В.Т. Реформування кримінального процесу України в контексті європейських стандартів: Теорія, історія і практика: Монографія. – К.: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2004. С.494.

7. Маляренко В.Т. Кримінальний процес України: Стан та перспективи розвитку: К.: Концерн»Видавничий Дім «Ін Юре», 2004. С.40.

8. Новий тлумачний словник української мови: У 4т. – К., 1998. – Т.1. – С.511-512.

9. Маляренко В.Т. Вказана робота. С.42.

10. Новий тлумачний словник української мови. – Т.4. – С.96.

11.Рустамов Х.У. Професіональное и народное начала в уголовном судопроизводстве: Дис. ... канд. юрид. наук. М., 1996. С.38

12. Клеандров М.И. Статус арбитражных, народных, присяжных заседателей. М., 2000. С.76.

13. Сухарев И. Мнение практика // Российская юстиция. 1997. №10. С.12

14. Огородник А.. Колотило О. Кримінально-процесуальний кодекс України слід приймати якнайшвидше // Право України. 1997. №6. С.41

15. Тарасов А.А. Правовые и социально-психологические проблемы сочетания единоличных и коллегиальных начал в уголовном процессе Российской Федерации: Дис. ...д-ра юрид. наук. М., 2001. С.350

16. Постанова Кабінету Міністрів України від 11 жовтня 2002р. №1506 «Про затвердження Порядку виплати винагороди та відшкодування витрат на проїзд і наймання житла, виплати добових народним засідателям і присяжним»// Офіційний вісник України. 2002. №42. Ст.1930.

17. Проект Кримінально-процесуального кодексу України (реєстраційний № 1233 від 13 грудня 2007р.)

18. Проект Кримінально-процесуального кодексу України Національної комісії зі зміцнення демократії та утвердження верховенства права

19. Радутная Н.В. Формирование состава присяжных заседателей. Рассмотрение дел судом присяжных: Пособ. для судей. – Варшава, 1997. С.58-62.

20. Проект Закона №7154»Про внесення змін до Кримінально-процесуального кодексу України (щодо ліквідації інституту народних засідателів у кримінальному процесі)».

ОПЫТ ПОИСКА В РЕСПУБЛИКЕ БЕЛАРУСЬ ОПТИМАЛЬНОЙ МОДЕЛИ ОПЕРАТИВНОГО ОБСЛУЖИВАНИЯ ПОДРАЗДЕЛЕНИЯМИ УГОЛОВНОГО РОЗЫСКА, ИХ СОТРУДНИКАМИ ЗАКРЕПЛЕННЫХ ТЕРРИТОРИЙ, ЛИНИЙ РАБОТЫ, КРИМИНОГЕННЫХ ОБЪЕКТОВ И КОНТИНГЕНТОВ

В. РОДЕВИЧ,
начальник кафедры ОРД Академии МВД Республики Беларусь,
кандидат юридических наук, доцент
А. СКАЛДИН,
адъюнкт Академии МВД Республики Беларусь

Summary

In summary, we consider it necessary to ask the researchers and practitioners into the operational and investigative activities in Moldova to send their opinions about the proposals made by us in the scientific journal: “Journal of the Academy of Ministry of Internal Affairs of the Republic of Belarus “, in which they will be published.

* * *

В публикуемой статье речь идет об опыте поиска в Республике Беларусь оптимальной модели оперативного обслуживания подразделениями уголовного розыска, их сотрудниками закрепленных территорий, линий работы, криминогенных объектов и контингентов.

Предварительные результаты исследования указанной в названии статьи проблемы свидетельствуют о том, что до настоящего времени в теории и практике борьбы с преступностью не создано теоретико-правовых основ мониторинга ситуации, оперативной обстановки на территориях (в зонах), по линии работы, на криминогенных объектах и контингентах, закрепленных за подразделениями и конкретными сотрудниками уголовного розыска. Авторы ставят своей целью принять посильное участие в научной разработке проблемы, в определенной степени восполнить имеющиеся в литературе пробелы.

Аналитический обзор литературы по теме показывает, что еще в 1981 году А.Г. Лекарь опубликовал небольшую статью «К вопросу о сущности оперативного обслуживания»[4, с. 40-44], а четыре года спустя Б.Е. Богдановым опубликована большая монография, но она, как и более поздние публикации

советского периода, была посвящена основам организации оперативного обслуживания аппаратами БХСС¹ объектов

¹ Нынешние подразделения по борьбе с экономическими преступлениями (БЭП) в тот период времени назывались аппаратами по борьбе с хищениями социалистической собственности, а фактически вели борьбу со спекуляцией, взятничеством и иными хозяйственными и должностными преступлениями.